

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2017, 21 (1): 753-758

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Güney, Zehra Betül. *Hasan el-Benna'yı Yeniden Okumak: Müslüman Kardeşler'de Söylem Eylem İlişkisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.

Muammer İskenderoğlu *

20. asrı söylemde her biri ayrı bir ideal devlet ve toplum vaadinde bulunan, ama gerek iktidara geliş süreçlerindeki gerek iktidara geldikten sonraki söylem ve eylemleri ile hem bu ideolojilere gönül veren taraftarlarını hem de genel olarak ortaya çıktıkları veya iktidara geldikleri toplumları hayal kırıklıklarına ve de felaketlere sürükleyen seküler veya dinsel ideolojiler asrı olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Tarihi süreçte diğer ideolojilerin başarısızlığı üzerinden kendini alternatif olarak sunan bir ideolojinin etkin bir konuma geldiğinde kısa sürede gerçek bir alternatif olamadığına ve isimleri ne olursa olsun, bu ideolojilerin derin tefekkür ürünü bir devlet ve toplum projeleri sunamadığına 20. asır tarihi en büyük şahittir. Bu ideolojilerin her birinin belli örnekler üzerinden söylem ve eylem analizinin yapılması, gelecek için bir ders almak adına, ilim insanlarına düşen en önemli görevdir. İdeolojik körlükle malul ülkemiz akademik çevrelerinde bu tarz çalışma örneklerine çok az rastlandığını söylemek hiç de hak-sızlık olmaz. Bu bağlamda burada ele alacağımız *Hasan el-Benna'yı Yeniden Okumak* adlı çalışma, Müslüman Kardeşler örneği üzerinden son dönemlerde gündemimizden düşmeyen İslamcı ideolojinin tarihiyle yüzleşmek ve bu ideolojinin söylem ve eylemleri açısından günümüzde değişen bir şeyin olup olmadığı hakkında fikir edinmek açısından önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor.

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Felsefesi Anabilim Dalı.
Associate Professor, Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy.
Sakarya / Turkey (iskenderoglumuammer@gmail.com).

Gerek yerli gerekse yabancı İslamcı ideolog veya toplum liderleri ile ilgili ülkemizde ciddi akademik çalışmalar olmadığı gibi bu tarz çalışmalar yapmanın gereğinin de hala anlaşılabilmediğini söylemek zor görünmektedir. İdeolog ve toplum liderlerine rasyonel bakış açısıyla değil de duygusal bakış açısıyla yaklaşmanın, İslam toplumların başına ne tür felaketler getirdiği ayrı bir tartışma konusudur. Burada bizi ilgilendiren husus, felaket gelmeden önce bu ideologlar ve toplum liderlerini göklere çıkarıp, felaket geldikten sonra aynı şahısları yerin dibine geçiren ve bunu da akademik unvanlarını kullanarak uzman edasıyla yapan insanların düştükleri trajikomik durumdur. Güney'in çalışması bu açıdan farklılık arz ediyor ve eserin başlığındaki *Hasan el-Benna'yı Yeniden Okumak* tabiri de rast gele bir seçimi değil, bilinçli bir tercihi ifade ediyor: Hasan el-Benna'yı ve cemaatini duygusal bakış açısıyla değil, rasyonel bakış açısıyla okumak, bu örnek üzerinden gerek 20. asırdaki gerekse günümüzdeki diğer şahıs ve cemaatleri de aynı yöntemle okumak ve bunun neticesinde yukarıda bahsedilen trajikomik duruma düşmeden; ilim ve düşünce insanı olarak, felaketten sonra değil, felaket gelmeden önce ilim ve fikir dünyasına, devlete ve topluma karşı olan görev ve sorumluluğu yerine getirmenin vicdani huzuruyla alınıp, başı dik yoluna devam etmek.

Güney'in çalışmasının içeriğine gelirsek; eser üç bölümden oluşuyor: Yazar ilk bölümde Benna'nın yetiştiği siyasi ve fikri ortamı ana hatlarıyla tasvir ediyor. İkinci bölümde Müslüman Kardeşler teşkilatının yapısı ve işleyişi ile ilgili ihtilafları ele alıp değerlendiriyor. Çalışmanın ana bölümü olan son bölümde de cemaat içindeki fikri ihtilafları ve bu ihtilafların doğurduğu sonuçları inceleyip değerlendiriyor.

Hasan el-Benna'nın yaşadığı 20. asrın ilk yarısı sadece Mısır ve İslam dünyası için değil, dünyanın geneli için insanlık tarihinin en büyük felaketlerinin yaşandığı bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönem Mısır siyaset ve fikri ortamını anlamak da dünyanın genelindeki, özellikle de hâkim güç olan Batı dünyasındaki siyasi ve fikri ortamı doğru bir şekilde anlamaya bağlıdır. Bu çerçevede Güney, eserinin ilk bölümünde Benna'nın yetiştiği dönemde Mısır siyasi ve fikri ortamını inceliyor. İlk olarak yazar, Mısır'daki fikri akımları milliyetçilik, laiklik, sosyalizm ve İslamcılık olarak dört ana başlıkta inceliyor. Bu akımların gerek Osmanlı Türkiye'sindeki gerek Batı'daki akımlarla ilişkisine dikkat çekiyor. Burada

Güney'in işaret ettiği dikkat çeken bir husus, bu akımları keskin sınırlarla birbirinden ayırmanın zorluğudur. Bu durumu Benna üzerinden anlatmak gerekirse, milliyetçiliğe karşı görünen Benna, Arapları "İlk seçkin İslam ümmeti" olarak tanımlamada ve devletin ve hilafetin Arapların elinden çıkıp Osmanlı Devleti'ne geçmesinin Müslümanların perişanlığına sebep olduğuna işaret etmede (35-36) bir sakınca görmemektedir. Dörtlü tasnifte dikkatimizi çeken ve burada vurgulamak istediğimiz diğer bir husus da yazarın yaygın kullanımı takip ederek İslamcılık akımı ile selefiligi özdeşleştirmesidir. İslam düşünce geleneği çok zengin ve çeşitlilik arz eden bir gelenektir ve gerek klasik dönemde gerek modern dönemde selefi anlayışın bu zenginliği reddeden ve İslam'ı kendi tekeline alan anlayışının modern dönemde yaygın bir şekilde İslamcılık olarak isimlendirilmesi İslam adına büyük bir talihsizliktir. Güney, İslamcılık başlığı altında beş ayrı tür seleflikten bahsedip, her ne kadar yine bunlar arasında keskin bir ayırım yapma imkânı olmasa da Benna'yı Modern Selefiler olarak isimlendirilen grubun içine yerleştiriyor ve onun kurduğu Müslüman Kardeşler'in özellikle Vahhabilik'ten farklı yönlerine dikkat çekiyor. İlk bölümün son kısmında Güney, belli ölçüde bu fikri akımların siyaset sahnesindeki yansımaları olarak görülebilecek siyasi partileri kısaca tasvir ediyor. Ülkemizde tek parti rejiminin hâkim olduğu bir dönemde Mısır'da çok partili bir siyasi hayatın varlığını gözler önüne sermesi açısından bu kısım, ülkemizin akademik camiası için dahi oldukça bilgilendiricidir. Bu partiler ile ilgili yazar'ın şu değerlendirmesi, dün olduğu gibi bugün için de İslam dünyasının diğer ülkelerindeki siyasi partiler için geçerlidir: "*Bu partilerin ciddi programları olmadığı gibi, her biri belirli ideolojilerin değil belirli kişilerin istekleri doğrultusunda işlev görmüştür.*" (67)

Güney çalışmasının ikinci bölümünde Müslüman Kardeşler Cemaati'nin kuruluş, teşkilat yapısı ve işleyişini ve bu bağlamda ortaya çıkan söylem ve eylem tutarsızlıklarını inceliyor. Hiç şüphesiz Cemaat klasik sufi tarikatlardan teşkilat yapısı açısından belli hususları alsa da bunları modern bağlama uyarlayarak ve yeni durumun gereği ilave kurumsal eklemeler de yaparak teoride sonraki birçok cemaate de örnek olacak bir yapı ortaya koymuştur. Fakat pratikte bu yapı nasıl işlemiştir ve bu işleyiş ne tür sorunlar doğurmuştur? Yazar bu bağlamda idari, mali ve ahlaki olmak üzere üç ana başlık altında söylem ve eylem ilişkisini belli örnekler üzerinden inceliyor. Bu örneklerin benzerleri aslında sonraki birçok cemaatte de karşımıza çıkan hususlar olup, bu yapılara rasyonel bir bakış

açısıyla bakamayıp, geçmişlerin hatalarından ders alamadığımızın göstergesi olmaları açısından da üzerinde düşünülmesi gereken hususlardır.

İslamcı akımlar her ne kadar ilkesel olarak şura prensibine vurgu yapsalar da pratikte bu ilke çoğunlukla terk edilmiştir. Benna'nın kurduğu cemaat için de durum farklı değildir. Cemaatin kuruluşundan birkaç sene sonra Benna'nın İdare Meclisi'nin görev ve yetkilerine sınırlandırma getirerek kendi yetkilerini genişletmesi, cemaatte ilk ihtilafların ortaya çıkmasına neden olmuş ve nihayetinde cemaatten ilk kopmalar başlamıştır. Mali hususların idaresi söz konusu olduğunda da teorideki ideallerle pratikteki uygulamalar birbirini tutmamıştır. Kuruluşunun ardından 1940'lara gelindiğinde cemaat artık değişik alanlarda faaliyet gösteren bir holdinge sahiptir. Bu holdingin işçi, çiftçi, memur ve orta direkten oluşan üyelerin aidatlarıyla kurulmadığı bir gerçektir. Güney'e göre "*Hasan el-Benna'nın da hatıratında belirttiği üzere cemaat, saray ve muhalefet arasındaki kutuplaşmada her zaman saray tarafında yer almış, bu duruşu saray tarafından karşılıksız bırakılmamış, cemaate fonlar ve mali yardımlar aktarılmıştır.*" (129) Yine "*Cemaat ülkenin en engin toprak ağaları ve fabrika sahiplerinin de desteğini almıştır.*" (131) Cemaat, Arap Yüksek Konseyi'nden de tebliğ için yardım almış, Filistin için toplanan yardımlar da oraya gönderilmeyerek cemaat için harcanmıştır. Cemaat, Nazi Almanyası'ndan hem maddi hem de silah yardımı almış ve bunlar İngiliz karşıtı eylemler için kullanılmıştır. Hiç şüphesiz, alınan bu yardımlar bir şekilde haklı gösterilebilir, ama bizim için dikkat çekici olan ve hala İslamcı akımların söylem ve eylem tutarsızlığının en tipik örneklerinden biri olan husus, mali hesaplarda şeffaflığın olmamasıdır. Yazara göre, Benna'nın mali hesaplarda şeffaf olmadığını iddia ederek cemaatten kopanların sayısı hatırı sayılır seviyededir. Erdemli toplum ideali ile toplumun önüne çıkan İslamcı akımlar içindeki ahlaki yozlaşma da söylem ve eylem tutarsızlığının başka bir örneğidir. Müslüman Kardeşler içinde tipik bir örnek, Benna'nın eniştesinin birçok evli ve bekar kadınla yasak ilişkilerini, cemaat ileri gelenlerinin aksi görüşlerine rağmen, bizzat Benna'nın, cemaatin zarar görmemesi düşüncesiyle örtmesidir. Bu ve benzeri olayları sineye çekemeyen birçok cemaat mensubu değişik dönemlerde cemaati terk etmek zorunda kalmıştır.

İslamcı ideolog ve toplum liderlerinin düşünce yapıları değerlendirildiğinde, bu kişilerin tutarlı ve derinlikli bir varlık, din ve toplum görüşünün olmadığı, hatta onların böyle bir kaygı da taşımadıkları söylenebilir. Bu genel iddia

Benna için de geçerlidir. Güney çalışmasında halife/yöneticinin özellikleri, devletçilik ve ümmetçilik arasındaki dengenin nasıl kurulacağı, laiklik ve İslam hukuku arasındaki dengenin nasıl kurulacağı, Benna'nın hükümetlerle olan ilişkisi, el-velâ ve'l-berâ ve cihat hususları üzerinden inceliyor ve yukarıdaki iddiayı temellendirmeye çalışıyor.

Bu hususların her birini burada detaylı olarak ele alma imkânına sahip değiliz. Kısaca ifade etmek gerekirse, yazara göre yöneticide hangi özelliklerin olması gerektiği ve hangi durumlarda ona itaat edileceği hususunda cemaatin tavrı Benna döneminde çelişkili bir durum izlemiş ve cemaatin ikiye bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Benna'nın gerek tarihteki gerek dönemdeki yöneticileri *Emiru'l-Muminin* olarak gören ve onlara itaati emreden yaklaşımına karşı, daha sonra Seyyid Kutup ile özdeşleşecek ikinci gurup bu yaklaşımı reddeden bir tavır benimsemiştir. Benna'nın hem ümmetçiliği hem Arap milliyetçiliğini hem de Mısır ulus devletini savunmasından hareketle, diğer birçok İslamcı toplum lideri gibi, onun bu konuda da netleşmiş fikre sahip olmadığı söylenebilir. Hatta İslamcıların kurdukları teşkilatlardaki işleyiş gözlemlendiğinde, onların pratikte ulus devlet seviyesine de ulaşamayıp kabilecilik yaptıkları söylenebilir. İslamcıların kurmayı vadettikleri devlette laik kanunları mı yoksa İslam hukukunu mu (İslam hukukunun hangi mezhep yorumunu) uygulayacağı hususunda da netleşmiş fikirlerinin olduğunu söylemek zordur. Güney'e göre, Benna kanunlarda yapılacak olan birkaç revizyon ile Mısır hükümetinin tam bir İslam Devleti olacağı kanaatinindedir.

Belki de bu kanaatinin etkisiyle Benna hem Mısır kralı ile hem de liderliği sürecinde gelmiş geçmiş tüm hükümetlerle pragmatist bir yaklaşımla iyi ilişkiler kurmuştur. Bu süreçte hem saray tarafından hem de değişik hükümetler tarafından cemaate maddi manevi birçok destek ve imtiyazlar verilmiş, bu destekle cemaat ülkenin rakipsiz en büyük cemaati olmuştur. Ama saray ve hükümetlerin desteğine karşılık, Benna'nın söylemleriyle uyuşmayan uygulamalarda da onlara verdiği destek, cemaat içindeki huzursuzluğu artırmış ve nihayetinde cemaatten ayrılımlarla sonuçlanmıştır. Başlangıçta aktif siyasetten uzak durma ilkesini benimseyen Benna'nın bu ilkeyi bizzat kendisinin terk ederek 1940'lı yıllarda seçimlerde aday olma teşebbüsleri de cemaatte ilave ihtilaflar ve ayrılımlarla sonuçlanmıştır. Benna'nın Batı ile ilişkisi, bu bağlamda İngilizler ile, daha sonra İngilizlere karşı Amerika ile ve ikinci dünya savaşı sırasında Almanlar ile ilişki

kurması da ilkesel olmaktan ziyade tamamen pragmatist bir yaklaşımla olmuştur. Güney'e göre, Benna'nın cihat konusundaki söylem ve eylemi de çelişkilerle doludur. Filistin meselesinde cemaat üyelerinin aktif rolleri ve cemaat içinde ortaya çıkan *Gizli Teşkilat* tarafından gerçekleştirilen silahlı eylemler bağlamında bu konuyu ele alan yazara göre, Benna'nın cihat söylemiyle yetiştirip adeta galeyana getirdiği cemaat üyelerini eylemlerinden dolayı tekfir etmesi tam bir ironidir. Yazara göre cemaatin bir anlamda derin devleti olarak nitelenebilen ve asli görevi "kral dâhil bütün üst düzey şahsiyetler ve önemli kişiler hakkında da fotoğraf, ses kayıtları ve yazılı belgeler gibi verileri de toplamak... bu delilleri yeri geldiğinde bu kişilere cemaatin isteklerini yerine getirmeleri için şantaj olarak..." (288-289) kullanmak olan *Gizli Teşkilat*'ın yaptığı suikastlar sürecinde cemaatin devlet tarafından yasaklanması ve Benna'nın da ölümüne neden olan olaylar silsilesini, yazar özetle sunuyor, bu bağlamda ilginç bilgiler veriyor ve yorumlar yapıyor. Bütün bu sürecin sonunda, büyük ideallerle çıkılan bir yolda varılan sonuç yasaklanan bir cemaat ve öldürülen bir toplum lideridir. Bu noktadan sonraki gelişmeler ayrı çalışmalara konu olacak önemde olup, Güney'in bu konularda da yukarıda bahsettiğimiz akademik bakış açısıyla başarılı çalışmalar ortaya koyacağı ve bu konularda Türkiye'de mevcut boşluğu doldurma yolunda değerli adımlar atacağından hiç şüphemiz yoktur.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu çalışma Benna örneği üzerinden yapılmış bir çalışmadır. Aslında Benna ismini çıkarıp yerine Türkiye'den veya İslam dünyasından başka isimler koyduğumuzda da içerik açısından fazla değişiklik yapılmadan, buradaki değerlendirmelerin büyük oranda geçerli olacağını söylemek yanlış olmaz. Bu açıdan Güney'in çalışmasının başka isimler ile ilgili benzer çalışmalara vesile olması en büyük temennimizdir.